

תמר שכטר

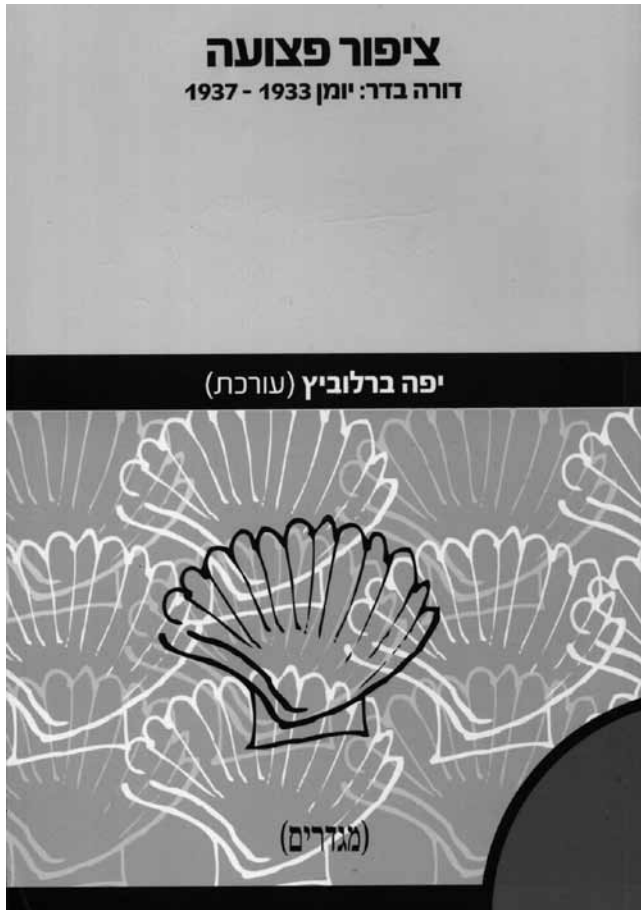
יומנה של ציפור פצועה

ציפור פצועה: דורה בדר: יומן 1933-1937 (סדרת מגדרים), בעריכת יפה ברלוביץ, בני-ברק: הקיבוץ המאוחד, 2011, 448 עמ'

דורה בדר (1897-1996) הייתה חלוצה שעלתה ארצה בעלייה השלישית (1920), ושנמנתה עם מייסדי קיבוץ מזרע (1923). היא כתבה יומן מינואר 1933 במשך למעלה מארבע שנים. הכתיבה היומית בו הייתה מפלט מברידות, מקשיים פיזיים, מאכזבות ומהריחוק הממשי והרגשי מבעלה מנחם (מניו או מנדל בלשונה). 'החלטתי היום להתחיל לכתוב ביומן שקיבלתי ממניו שלי [...] אי אפשר לכתוב לו הכל כי הוא מבקש מכתבים יותר שמחים ואני לפעמים עצובה מאוד ובודדת. ובכן, נכתוב את מחשבותי והרגשותי ביומן ואולי זה יקל עלי' (עמ' 11). ציפור פצועה הוא דימוי שהעניק לה בעלה באחד ממכתביו אליה. ואכן חרף תדמיתה החיצונית כמהפכנית וחזקה היא הייתה מרירה ומתוסכלת על שלא מימשה את שאיפותיה המקצועיות והמשפחתיות.

היומן התגלה במקרה בשנת 1986, כאשר מלאו לדורה שמונים ותשע, אך מסיבות שונות הוא מתפרסם לראשונה רק עתה. בספר צורפו ליומן מבוא שכתבה בתה של דורה, תמר אלוני, ובו היא מספרת על גילוי היומן ועל הדרך שעבר עד פרסומו, הערות שוליים מחכימות מאת ד"ר אייל ככפי ושני נספחים חשובים פרי עטה של פרופ' יפה ברלוביץ, האחד פורש את פרשת חייה של דורה בדר, והאחר מנתח את היומן שהותירה. מקובלת התפיסה שההפרדה החברתית בין המינים יצרה שוני בחוויות ובדרכי קליטת

העולם. לכן מלבד העניין בתדמיתן, בתפקידיהן ובמקומן של הנשים במשפחה ובחברה חשוב לדעת כיצד הן התייחסו לעולם סביבן ולעצמן. כך התפתח הצורך לעסוק בנשים לא רק בנושא מחקר, אלא גם כעדות בנות התקופה המספקות מידע ופותרות צוהר להבנת עולמן. לא קל לחדור לעולם החבוי מן העין, במיוחד לעולם של 'אנשים פשוטים העובדים עבודה קשה, עבודת חולין, בשדה, בכרם, ברפת ובלול, העמלים בשעה שהם עמלים ונחים בשעה שהם נחים, העושים כל מה ששאר בני אדם עושים', כפי שתיארה אותם לאה גולדברג. אך ברור 'שיש להם מן הסתם, חיי נפש

חברות קיבוצים שראו אור, אף שבדרך כלל כתיבת יומנים וזיכרונות זוכה לפריחה בתקופות מעבר ושינוי. ידוע על יומנים שהושמדו או שנאסרו פרסומם ברבים. לדוגמה בתיה ברנר השמידה את כתביה האינטימיים, ואוה טבנקין, שלא ברור אם השמידה כמו ידיה את הקטעים החושפניים במיוחד ביומנה, אסרה על בני משפחתה לחשוף ברבים את שאר היומן. עיזבונה הופקד בארכיון 'יד טבנקין', אולם הוא מוגבל בשימוש.⁴

בחברות לזכר נשים, בכתבי־עת תנועתיים ובקובצי זיכרונות כמו 'דברי פועלות' ו'חברות בקיבוץ' ניתן למצוא קטעי יומנים של נפטרות וכאלה שפורסמו עוד בחייהן.⁵ גם בספרי הזיכרונות שכתבו נשים בערוב ימיהן שובצו לעתים קטעים נבחרים מיומניהן. אולם ברור שעצם ההחלטה לפרסם קטעים מן היומנים מורה שהכותבת בחרה רק קטעים שלא יחשפו אותה במערומיה ואת אלה שיעבירו את מסר הראשוניות כרצונה, היינו רק קטעים המסבירים את בחירותיה ואת מהלך חייה בנקודת זמן מסוימת.⁶ לעומת כל אלה יומנה של דורה לא נועד לפרסום ולמעשה נשכח במגרת ארון עשרות שנים. סביר להניח שיומנים נוספים שכותבותיהם לא השמידו אותם נמצאים בידי משפחותיהן,⁷ ויש לקוות שבחלוף הזמן הם יחשפו בציבור, כפי שהתגלו יומניהן של שושנה בוגן ונחמה אברונין אברמסון, מנשות העלייה השנייה, שנים רבות לאחר כתיבתם.⁸

מורכבים, אלא כדי להיכנס לפני ולפנים צריך אדם לחזור לעולם פנימה, לענייניהם הפעוטים ביותר, או להיות מחונן באותה ראייה מיוחדת, החודרת מבעד לעולם.¹ לחדירה פנימה מסייעים זיכרונות נשים, שנכתבו שנים רבות לאחר האירועים המתוארים בהם, ויותר מכך יומנים, שנכתבו בעצם ימי ההתרחשויות. אלה גם אלה נועדו לספק לכותבת (כמו לכותב) פורקן או הסבר למהלך האירועים ולבחירות שנעשו בשנים המתוארות. גם כתיבתה של דורה נועדה לשמר את החוויות, לארגנן בקו הגיוני ולסייע בגיבוש הרעיונות ובהבנת המתרחש. 'מחר שנה שהתחלתי לרשום את הרגשות והמחשבות שלי ביומן, וטוב לפעמים לעבור ולקרוא על מה שהיה. הרבה עבר עלי' (עמ' 64). היא לא הייתה יחידה; ידועים כיום יומנים של חלוצות, והם נדבך חשוב בהכרת הוויית החיים, השאיפות, המכאובים והקשיים של הנשים בתקופת היישוב. למשל יומנה של רחל כצנלסון־שזר תורם רבות להכרת חייה האישיים אך גם מלמד על המרחב החברתי שחייתה בו.² מפרי עטן של חברות קיבוצים ידועים בעיקר זיכרונות, והם מקורות חשובים להכרת החברה בימי הראשית ובמיוחד חיי הנשים בה. את רובם כתבו המחברות בערוב ימיהן, אך יש גם זיכרונות שנכתבו זמן לא רב לאחר האירועים, כמו אלה שבספר 'חברות בקיבוץ', שיצא לאור בשנת 1943.³ לעומת זאת לא רבים יומני החיים של

ב' כנרי, טבנקין בארץ ישראל, רמת־אפעל תשס"ג, עמ' 303.

5 ר' כצנלסון (עורכת), דברי פועלות, תל־אביב תר"ץ.

6 ראו לדוגמה: פ' יצחקי, יומנה של אם צעירה: קיבוץ 1942, [לוחמי־הגטאות] 2006; ל' בסביץ, במרוץ עם הזמן: חברת קיבוץ מספרת, תל־אביב 1987, עמ' 62-64; בת־רחל (לעיל, הערה 4).

7 כמו יומנה של אחת המייסדות של כפר־היהושע שנמצא, שאותו אני עומדת לפרסם.

8 מ' זעירא, 'שושנה ילדת לפידות, איך?', שדמות, קיא (תשרי תש"ן), עמ' 4-10; נ' אברונין אברמסון, יומנה

1 ל' גולדברג, 'הסנדלר' (1949), הנ"ל, כל הסיפורים, בעריכת ג' טיקוצקי וח' בר־יוסף, תל־אביב תשס"ט, עמ' 166.

2 ר' כצנלסון־שזר, אדם כמו שהוא: פרקי יומנים ורשימות, בעריכת מ' הגתי, תל־אביב תש"ן.

3 חברות בקבוץ, כינסו ל' בסביץ וי' בת־רחל, בעריכת מ' פוזנסקי ומ' שחורי, עין־חרוד תש"ד.

4 על גורל כתיבתה של ברנר סיפרה לי אחייניתה שושנה ברנר בשנת 2001. ראו גם: י' בת־רחל (תרשיש), בנתיב שהלכתי: פרקי־חיים ומוקדי־פעילות, תל־אביב תשמ"א, עמ' 68-69. על גורל עיזבונה של טבנקין ראו:

במקום שחברות לא מעטות נכשלו, ונכנסה לתחומים שהיו סגורים בפניהן, אבל גם אצלה נוצר מתח פנימי שהושפע מכוחות מנוגדים. ההחלטה להגשים הלכה למעשה את הרעיונות המהפכניים הייתה כרוכה במאבקים עם סביבתה ובוויתורים אישיים: על קשרים חברתיים ומשפחתיים ועל עיסוק במקצוע שהוכשרה לו (היא למדה רפואה). זו הייתה תוצאה של הלך רוח מהפכני שנוצר כבר בגולה, ושנמשך בארץ.

יומנה של דורה מסייע לעמוד על מורכבות חייה באמצעות תיאור ענייניה הפעוטים, ועם זאת אין אנו מכירים את דמותה ממש, גם מפני שהיומן עוסק רק בשנים אחדות מחייה. לכן חשובים הביוגרפיה השלמה וההסברים שהוסיפה ברלוביץ, אולם נראה שעדיף היה למקמם כמבוא ליומן ולא באחריתו. כך היו הקוראים מתכוננים למפגש עם התיאורים הפרטניים של פכי החיים, שלא תמיד יש בהם עניין כשלעצמם. המבואות הללו היו מעניקים ליומן משמעות שונה מן הרושם המצטייר בטעות בקריאה ראשונה, רושם של כתיבה אינפורמטיבית על פעולות שגרתיות בלתי חשובות. הדרמה של ההתפתחות האישית נבלעת ברוב מלל על אודות התסכול מחיי הקיבוץ, אכזבה מחיי הזוגיות והבדידות המצמיתה. המבואות נחוצים גם מפני שכתבתה של דורה אינה חושפת את עולמה הפנימי במלואו. תמיד ריחף מעליה החשש שיומנה יתגלה, והיא אינה חריגה בעניין זה – כותבי יומנים מודעים לאפשרות שכתבתם תתגלה ברצונם או שלא ברצונם לעין זר. יתרה מזאת, גם אצל כותב המשוכנע שכתבתו לא תתגלה נוכח קורא סמוי, והוא משפיע על יכולת ההתערטלות ועל הדמות שהכותב מבקש ליצור לעצמו.¹⁰

היום ניתן למצוא גם בארכיונים יומני חיים שלא ראו אור.⁹

'ציפור פצועה' מספק מבט פנימי על חיי אישה מדור המייסדים של התנועה הקיבוצית. דורה כתבה על הקורות אותה בחיי היום-יום – עבודתה ברפת, במטבח ובמרפאה, מתנות שקיבלה, אכילת שוקולד, מכתב מהבת, בילוי בהצגת תאטרון, מחלות שלה ושל בני משפחתה ועזרתה לבני משפחה לעלות ארצה ולהיקלט בה. היא סיפרה למשל: 'מניו הביא לי היום ליום הולדתי שוקולד ותיק גדול, יפה ומודרני מאוד וגם מביא תועלת, אבל נורא ביוקר. לפי דעתי הוא חושב אודותי' (עמ' 49). באמצעות היומן הקוראים מתוודעים לחבלי יצירתם של החיים הקולקטיביים בקיבוץ הצעיר – המחברת נגעה במגוון היבטים שלהם, כמו היחסים הבינ-אישיים, מעמד הנשים, חינוך הילדים, לבוש, מזון והחיים הזוגיים. אף שהיומן מתמקד רק בצדדים מסוימים בביוגרפיה של דורה וכמעט אינו עוסק בעניינים שאינם מתחום עולמה, מוזכרים בו אירועים מרכזיים באותן שנים, ובהם מותו של חיים נחמן ביאליק, רצח חיים ארלוזורוב, המרד הערבי והחיים באירופה ערב מלחמת העולם השנייה.

הבחירה של דורה לחיות בקיבוץ הייתה לא קלה ועמדה לא אחת למבחן. היא ראתה בחיים המתהווים תשובה על השאיפות הציוניות-סוציאליסטיות, אך גם על זהותה המגדרית, שהלכה והתעצבה מחדש. היא שאפה להשתלב בכל תחומי החיים, להימנות עם יוצרי החברה החדשה, ולזכות בה למעמד שווה לאחרים. ואכן היא תיארה את עבודתה ברפת כשווה בין שווים, את שליחותה באירופה ואת הסתגלותה לתפקידה כאם בקיבוץ. היא הצליחה

בקיבוץ' שלבסוף לא יצא לאור. ארכיון יד טבנקין, אוסף ליליה בסביץ 6/24/15.
10 ספרות הווידוי, הכוללת אוטוביוגרפיות, יומנים וזיכרונות, היא דיאלוג – חיצוני ופנימי – שחסר בו

של נחמק'ה אברונין-אברמסון, כפי שנתגלה בעיזבונה של בתה, גליליה, בעריכת ר' סבוראי וג' גופר, תל-אביב 2000.
9 כמו יומני חברות שנאספו לחלק ב' של הספר 'חברות

תקופתה, ושעיקרן העדפת הרציונליות והימנעות ממתן ביטוי לרגשות, שנתפס כביטוי לחולשה.

בכל זאת אפשר לזהות ביומן גם מבט אחר, שלא נענה לקול האידאולוגי הקולקטיבי. תיאוריה של דורה אמנם מעידים על היענות למוסכמות החברה, כמו קידוש העבודה בכלל והעבודה היצרנית בפרט, אך גם על סבלה בגלל הקושי להסתגל לתנאי החיים הדלים ובשל ההכרח להיענות למוסכמות החברתיות. לא אחת היא הביעה רצון למצוא את אושרה הפרטי אף במחיר בגידה באתוס החלוצי. ואכן היא העזה לעזוב את הקיבוץ, אולם חרף הצלחתה המקצועית, כאחות בבית חולים, חזרה לקיבוץ. הקול הפנימי הוכנע – מרצון או בלית ברירה – ולא בא על סיפוקו; היא הייתה חסרת אונים לנוכח הצורך למלא את צו החברה ובקשות בעלה. עם שובה לקיבוץ נכונו לה תפקידי שליחות מטעם הקיבוץ, אך בסופו של דבר מאווייה המקצועיים והנשיים לא הוגשמו.

גם ביחסיה עם בעלה לא הצליחה דורה לחולל שינוי. הוא חי את חייו כרצונו, רחוק מן הבית להגל שליחויות לאירופה ופעילויות ציבוריות בארץ, בעוד היא נדרשה להכפיף את מאווייה האישיים לדרישות החברה, והיא תלתה בתפקידי הציבוריים את אי הנחת מחייהם המשותפים. 'אני לפעמים חושבת ומרגישה שזה לא מושך אותו בכלל לראות אותי, שאני עייפה והרבה חולה כשהוא רואה בחוץ בחורות אחרות שלא עובדות קשה כמוני, תמיד מלובשות ומרוחצות ולא נופלות מעייפות למשכב כמו אבן. גם אני יכולה להיות כמוהן ואולי עוד יותר יפה לו הייתי כמוהן. אבל אני לא יכולה להיות כזאת. אני פועלת ויש לי הרבה ערכים' (עמ' 94).

דורה הזכירה ביומן, ברמזים כדרכה, גם את מצוקותיה כאם בחינוך המשותף, שעשה את ראשית צעדיו באותן שנים. לכאורה היא קיבלה את הדין מבלי לערער עליו, אך לא אחת

תיאורי מעשיה של דורה והתרחשויות שהיו קשורות בה ובחיי הקיבוץ מאפשרים הצצה על חברה מהפכנית שהאמינה שהנשים ראויות לשוויון חובות וזכויות. אולם למעשה היה פער בין התודעה החברתית, שדגלה בשוויון, ליכולת – הנפשית והמעשית – להגשימה במציאות. הנורמות המסורתיות נשארו טבועות בתפיסה החברתית של אנשי התקופה,¹¹ ודורה ביטאה ביומנה את סבך הסתירות שנקלעו אליו הנשים בקיבוץ באותה תקופה. לכאורה היא מימשה בבחירותיה ובהתנהגותה את נאמנותה לקולו של הקולקטיב – מעידים על כך העבודה ברפת, שהיא עבודה יצרנית, ושעל כן נחשבה עדיפה מעבודות השירות 'הבלתי מכניסות' כהגדרתן אז, נסיעתה בשליחות הקיבוץ, חיי הצניעות והיותה שותפה להגדרת האימהות מחדש, ואלה רק דוגמאות אחרות מחייה באותן שנים. אך מן המצוי ביומן, ובעיקר מכמה אמירות לקונית בו, ניתן ללמוד על התחבטויות וקשיים בקבלת הרעיונות ובהסתגלות למרחב החיים החדש. בדרך כלל מתוודעים אליהם הקוראים מן המשתמע, שכן היומן היה במה למידע יותר מאשר להגיגי נפש. לא אחת הסתפקה דורה במילים בודדות לתיאור רגשותיה, ונראה שלא דלות הנפש הייתה הגורם לכך. אולי השפיעו ידיעת העברית, שלא הייתה מושלמת, ואולי החשש שיומנה יתגלה. ייתכן גם שהיו קטעים כאלה והם הושמטו על ידי בתה, שגנזה קטעים שנראו לה בלתי ראויים לחשיפה מטעמי צנעת הפרט ומחשש לפגיעה בבני משפחה או בחברים. ייתכן גם שדורה מיעטה לשטוח את לבה בגלל נורמות התנהגות שקיבלו עליהם אנשי

הנמען, וצורתה הפורמלית היא מונולוג. ראו: ח' נוה, סיפורת הווידוי: הז'אנר ובחינתו, תל-אביב תשמ"ח, עמ' 15, 17, 134-139.

11 ת' שכטר, לכבוש את הלב: סיפורה של רחל כצנלסון שזר, ירושלים תשע"ב, עמ' 289-291.

דורה, היא החליטה להפסיק את הכתיבה בו, בהסבירה שהוא כבר אינו עונה על ציפיותיה – הוא אינו מקל את תחושות הכבדות ובעיקר את הסבל עקב הנתק הרגשי מבעלה. ממשפטיה האחרונים מסתבר שהיא עייפה מכל מלחמותיה והייתה נכונה להימצא במקום שכה נאבקה שלא להיות בו. 'נראה מה יהיה גורלי הלאה. אין לי יותר צורך לכתוב. כבר אמרתי לו [לבעלה] כל מה שהיה לי להגיד וכתבתי על כך כה רבות ביומן שאני מנהלת קרוב ל-5 שנים. אני כל כך אוהבת אותו, שרק לא יקרה אותו אסון ושיחזור אלי בשלום, אני מבטיחה שאני הכל אסלח לו תמיד' (עמ' 339).

ביטאה געגועים לבתה, שהייתה במוסד החינוכי במשמר-העמק, וייחלה לקרבה ביניהן. גם הריחוק הגאוגרפי שנכפה עליהן וגם תופעות ידועות של גיל ההתבגרות חיבלו בקשר. 'אני תמיד מתגעגעת אליה נורא. הייתי רוצה להיות איתה יחד, אבל שתינו יודעות שזה אי אפשר' (עמ' 27). עדויות כאלה חשובות במיוחד על רקע ריבוי הכתיבה של חניכי החינוך המשותף. קולה של דורה מספק נדבך נוסף להכרת הנשים בקולקטיב הקיבוצי, ומתווסף לקולן של הנשים כקול מובחן ונבדל, הנחוץ הן למחקר והן ליצירה העוסקים בשנות הראשית.¹² לאחר שמילא היומן את תפקידו בחייה של

שלושה דורות, ירושלים תשס"ז; ת' פינק'ריינר, תום שתיקה: פרקי זיכרונות, בעריכת ע' הגני'רונין, גבעת-חביבה תשע"ב.

12 ראו לדוגמה: א' למדן, משתיקה לזעקה לדיבור, שלושה דורות של אימהות בקיבוץ, רמת-אפעל תשס"ד; ר' לבקוביץ, שני בתים לחלום, ילדות ואימהות בקיבוץ –